

FRANJO FERDINAND ŠPORAER ZAGOVORNIK GOSPODARSKOG NAPRETKA HRVATSKE U VRIJEME ILIRIZMA

Miroslava Despot, Zagreb

1 Život

Ličnost koja je nastojala sprovesti u djelo i dio ekonomskog programa Janka Draškovića¹ — uz ostalo unapređivanje trgovine i usavršavanje stručne izobrazbe — nosi ime Franjo Ferdinand Šporer. O njemu je relativno malo pisano, a objelodanjeni prilozi tretiraju ga samo kao vrsnog šumarskog stručnjaka, dok se na njegove veoma dobre i vrijedne prijedloge u odnosu na opći gospodarski napredak Hrvatske u vrijeme ilirizma obaziru samo letimično. Stvar je shvatljiva, jer su te priloge pisali stručnjaci-šumari, a ne povjesničari, koji se napose bave ekonomskom poviješću.

Šporerov životopis uz ostale je napisao i Fran Kesterčanek.² On navodi da je Franjo Ferdinand Šporer rođen u Dubovcu kraj Karlovca godine 1806. u staroj hrvatskoj obitelji, kao sin Josipa Šporera, poznatog mairea iz vremena francuskog gospodstva u Hrvatskoj. Gimnaziju je polazio u Karlovcu te mu najmiliji predmeti bijahu »... već za onda... naravoslovje i matematika.«³ Kako se otac Šporerov upoznao s reformom šumske uprave što je počeo provoditi Francuzi, odluči Franju obrazovati kao šumara, jer je uvidio potrebu i korisnost te struke za naše krajeve i za u njima zaostalo šumarstvo. Upisuje ga na

---

¹ Rudolf Bićanić, *Ekonomski program grofa Janka Draškovića, Počeci kapitalizma u hrvatskoj ekonomici i politici*, 141—156, *Mala historijska knjižnica* 6, Zagreb.

Popis upotrebljenih kratica:

- D. i. = *Danica ilirska*, Zagreb
I. n. n. = *Ilirske narodne novine*, Zagreb
L. m. = *List mesečni horvatsko-slavonskoga Gospodarskoga Društva*, Zagreb
P. s. = *Pola stoljeća šumarstva 1876—1926*, Zagreb, s. a.
Š. z. = *Senjski zbornik*, Senj 1969—1970, IV
Š. l. = *Šumarski list*, Zagreb

² Fran Kesterčanek, Nadšumar Franjo Šporer, utemeljitelj hrvatskoga šumoznanstva, *Š. l.*, 1881, br. 5, 1. IX, 210—226.

³ Kesterčanek, o. c. *Š. l.* 1881, br. 5, 1. IX, 211.

austrijsko šumarsko učilište Mariabrunn⁴ nedaleko od Beča. Mladi je Šporer uspješno završio trogodišnji tečaj, te kao iškolovani šumar napušta učilište godine 1829. S obzirom na to što je bio odličan đak, odlazi s preporukom u Trident na praksu, no želja za domovinom nadjačala je u njemu karijeru, pa ga ubrzo nalazimo kao šumara u varaždinskoj pukovnji u Križevcima. »Usljed žarkog svog domoljuba postade Franjo Šporer doskora njemačkim i inim tuđinskim vlastodržcem u Krajini sumnjivim puntarom i nezadovoljnikom...«,⁵ pa bude godine 1836. premješten u Otočac. U Otočcu dolazi po ženi⁶ u rodbinske veze s poznatom senjskom obitelji Hreljanović. No ni tu ne ostaje, već biva premješten u Vinkovce, gdje se i dalje ističe kao ilirac, te upravo zbog svog »domorodnog« stava i dalje izaziva nepovjerenje kod svojih pretpostavljenih

Šporer je iz Vinkovaca počeo slati svoje priloge u novo osnovani »List mesečni« Gospodarskog društva u Zagrebu, a i revan je suradnik Gajevih »Ilirskih narodnih novina«. Suraduje i u listovima izvan Hrvatske, te je prema njegovim vlastitim navodima bio pozvan već godine 1836. na suradnju u »Prager Forst und Jagd Journalu« i to osobno od urednika navedenog lista, koji ga je zamolio za prilog o Hrvatskoj »... da ein Referat aus jener Terra incognita, wie er unser Land zu betiteln beliebte-für sein Lesepublikum nicht ohne Interesse wäre.«⁷ Da li se tom za njega laskavom pozivu i odazvao — za sada je otvoreno pitanje. Osim toga kaže i ovo »Eine Aufforderung ähnlichen Inhaltes erhielt ich vor zwei Jahren⁸ von der Redaktion der Frankfurter Forst-und Jagd-Zeitung.«⁹ Da li je ta suradnja ostvarena — također se još uvijek ne zna. U Vinkovcima je izdavao Šporer neku vrstu rukopisnih šaljivih novina pod naslovom »Der Waldteufel«. U tome listiću je »... naravno često i koju tu i o svojih predpostavljenih karikirao, što naravno nije moglo biti po volji tada svemožnoj gospodi po Krajini, a osobito bi ga mrzili tuđinci...«¹⁰ Šporer međutim ne sustaje nego se hrabro hvata u koštac s neprijateljem, koji je sve

⁴ Carsko-Kraljevsko šumarsko učilište Mariabrunn osnovano je godine 1813.

⁵ Kesterčanek, o. c. Š. l. 1881, br. 5, 1. IX, 213.

⁶ Prva žena mu je Marija Hreljanović, druga Jozefina Domac.

⁷ Verhandlungen der Forstsection bei der kroatisch-slavonischen Landwirthschaftsgesellschaft in der allgemeinen am 8ten Juni 1857 zu Civil-Sissek abgehaltenen 2. Versammlung, Agram 1847, 4.

⁸ 1845.

⁹ Verhandlungen..., o. c. 4.

¹⁰ Kesterčanek, o. c. Š. l. 1881, br. 5, 1. IX, 215; Godine 1886. objelodanjena je u *Šumarskom listu* bilješka slijedećeg sadržaja »Njeki dan, dostavi nam prijatelj vrlo zanimljivu knjižicu: »Forst-und Jagd-Kalender des lustigen Waldteufels aus der k. k. österreichischen Militärgrenze für das Jahr 1865« što no ju dični Franjo Šporer g. 1865. izdao pod imenom Johan Wentzely. Knjiga ta, u koliko je vrlo dobro, nu oštro ilustrirala i tadanje odnošaje šumarstva u vojnoj Krajini, (bila je ako se nevaramo i zabranjena) sadržaje obilje šala, satira i inih pjesničkih proizvoda nestora našeg šumarstva, a medju ostalim i liep prilog k upoznavanju tadanjih šumarskih odnošaja u Krajini, koji ćemo do sgode i u ovom listu shodnim načinom objelodaniti. Knjiga ma sve da je njemački pisana, odiše ipak skroz i skroz čistim hrvatskim duhom slavnog pisca.« Franjo Šporer, pjesnik, Š. l. 1886, 43. Znači da je Šporer vjerojatno utkao iz svog rukopisnog vinkovačkog »Waldteufela« pojedine materijale u objelodanjeni kalendar, upravo u vrijeme kada se nalazio u Mehadiji i to neposredno pred samu smrt. Navedeni kalendar nam za sada nažalost nije bio pristupačan.

njegove prijedloge nasumce interpretirao u krivom svjetlu želeći i na taj način osujetiti rad i djelovanje tog našeg vrsnog stručnjaka i domoroca.

Potkraj 1851. odlazi Šporer iz Vinkovaca u Osijek i to kao »poverenik od procjene šumah«, a godinu dana kasnije postoje komorskim nadšumarom u Fužinama. I tako manje više seli iz mjesta u mjesto sve do svoje prerane smrti godine 1865. u Mehadiji. Veliko razočaranje doživio je pred kraj života. Poznata je činjenica da je godine 1861. započelo radom šumarsko učilište¹¹ u Križevcima. Šporer je na njem zatražio mjesto profesora. Molba mu je bila odbijena, pa se on nakon tog svog posljednjeg neuspjeha potpuno povlači iz javnosti. Živio je povučeno u Mehadiji, gdje je i umro 16. listopada 1865, pa mu se tamo nalazi i grob.

2 Suradnja u Gajevom tisku, »Ilirskim Narodnim novinama« i »Danici ilirskoj«

Godine 1930. s pravom je ustanovio Aleksandar Ugrenović da je zapravo neobično, što su »... u proučavanju i prikazivanju Ilirskoga Pokreta, koji je uistinu tako živo pokrenuo naš narodni život i svijest, ostala neosvijetljena upravo zaboravljena privredna pitanja.«¹² Mnogo bolje stanje s obzirom na navedenu komponentu nije ni danas jer, osim rijetkih iznimaka,¹³ veoma se mali broj povjesničara bavi u nas tim toliko važnim problemom. Činjenica to više začuđujuća, jer su upravo pojedini ilirci¹⁴ na čelu s Jankom Draškovićem i teoretski i praktički nastojali uzdići naše opće — a toliko zaostalo gospodarstvo stanje. Drašković je bio među prvima koji su se zalagali da tadanji suvremeni tisak na čelu s Gajevim novinama i »Danicom« pokrene objelodanjivanje priloga, u kojima treba »... od Nove godine¹⁵ Danica szaki put neštu Industrialskoga...«¹⁶ sadržavati. Draškovićeva želja ispunjena je tek godine 1838. kada

¹¹ Ante Gabričević, Kretanje poljoprivredne proizvodnje i sistema iskorišćavanja zemljišta u bjelovarsko-križevačkom području kroz posljednjih 100 godina (od 1860—1960) s naročitim osvrtom na utjecaj Gospodarskog učilišta u Križevcima, Zagreb 1963 — disertacija.

¹² Aleksandar Ugrenović, Ilirski pokret i šumarstvo. Nacionalizam i privreda, *Novosti*, Zagreb, 1930, 1, 1. I.

¹³ Prvi koji je signalizirao tu komponentu bio je Josip Horvat u knjizi »Kultura Hrvata kroz 1000 godina«. Gospodarski i društveni razvitak u 18. i 19. stoljeću. Zagreb 1942, sv. 2 Prilozi Rudolfa Bičanića unutar knjižice »Počeci kapitalizma u hrvatskoj ekonomici i politici« posvećeni su i Ilirskom pokretu u kapitalizmu, 127—140, o. c. i Ekonomskom programu grofa Janka Draškovića 141—156, o. c. Zagreb 1952, *Mala historijska knjižnica* br. 6. Isti autor obradio je to razdoblje i u svojoj monografiji Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750—1860, Zagreb 1951. Glavni je komponente ekonomskog razvoja ilirskog preporoda veoma dobro je obradio Igor Karaman u raspravi Ekonomske prilike u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda, *Kolo*, Zagreb, 1966, kolovoz-rujan-listopad, 8—10, 180—193.

¹⁴ Uz ostale Ljudevit Farkaš-Vukotinović i Franjo Lovrić. Miroslava Despot, Zalaganje Ljudevita Vukotinovića za napredak privrede u Hrvatskoj u vrijeme »Ilirizma« *Istorijski pregled*, Beograd, 1957, 2, 151—152; Miroslava Despot, Gospodarske i trgovačke prilike u Hrvatskoj u vrijeme Ilirizma, Zagreb, 1970, 20. XI, Predavanja, Povijesni Muzej Hrvatske, 21.

¹⁵ to jest od 1837.

¹⁶ Iz pisma Janka Draškovića — pisanog iz Rečice 22. prosinca 1836. Ostavština Gaj, *Nacionalna i sveučilišna knjižnica*, Zagreb, R. 4701.

se u »Danici« pojavljuje zanimiv oveći prilog pod naslovom »Trgovina«.¹⁷ Sudeći po stilu a i sadržaju, autor bi toga članka mogao biti sisački trgovac Franjo Lovrić,¹⁸ koji je kasnijih godina još aktivniji, pa se s vremena na vrijeme javlja i pod svojim punim imenom pišući i zagovarajući u Gajevim novinama trgovačke interese rodnog grada Siska. Gotovo istovremeno uz prilog u »Danici« o trgovini, počinju sve sistematskije izlaziti prilozi i dopisi i u »Ilirskim narodnim novinama« posvećeni općim i specijalnim trgovačko-privrednim i gospodarskim problemima. Upravo u to vrijeme, a i nešto ranije, zapažen je jedan opći napredak u trgovini i privredi Austrije, koja kao i ostale evropske države postupno u proizvodnji primjenjuje uz stroj i nove tehničke pronalaskе, nastojeći što brže osposobiti i valjano stručno-kvalificirano radništvo. Nastaju i prvi politehnički instituti u Pragu i Beču, a pokreće se i pitanje izdavanja stručne publicistike, koja će se pojaviti ubrzo i u Hrvatskoj i to 40-tih godina 19. stoljeća u Karlovcu — gdje počinje izlaziti trgovački list »Der Pilger«. Taj opći privredno-trgovački razvoj postupno prelazi i u Hrvatsku, a jedan od njegovih zagovornika je i Franjo Ferdinand Šporer. Dugo vremena je gotovo stalan novinski dopisnik iz Trsta u kome povremeno boravi između godine 1839. i 1841.

Prvi dopis iz Trsta objelodanjen je u svibnju godine 1839. a sadrži nekoliko veoma zanimivih činjenica. Njegov autor u prvome redu naglašuje da je to prijevod njegova originalnog članka, koji je on ranije objelodanio u »Journal des österreichischen Lloyd« u Trstu.¹⁹ Osim toga raspravlja u njemu o mogućoj što boljoj vezi između grada njegovih otaca²⁰ s Jadranskim morem, predlažući izgradnju željeznice od Karlovca do mora. Svoj prijedlog obrazlaže veoma opširno, zalažući se za poboljšanje žitnog prometa i trgovine, koja bi prema njegovu mišljenju na taj način i procvala. Pokazivao je zamjerno znanje o stanju prometa žitom, a ne manje je upoznat i s trgovinom stoke, pa i trgovinom šumskih i ostalih proizvoda. Ukazuje i na štetnost neizravnog prijevoza od Siska preko Karlovca do mora, na slabe prometne veze i na teškoće s obzirom na čestu nebrodivost Kupe. Uz ostalo kaže i ovo »Kroz jevtinii i polag današnjega vrēmena skorii savez umnožio bi se do malo berzo izvoz svih proizvodah i kao sama od sebe morala bi se naskoro Odesa²¹ i ostala natěcajuća se města u konkurencii ukloniti. Od koje bi neizkazane i neizměrne koristi bilo za Ugarsku, Banat, Srēm, Slavoniu i Horvatsku, nemanje za Trst i cělu deržavu, da se tergovina tako digne, kao što bi se mogla polag goleme sile ove deržave; da

¹⁷ Trgovina, D. i. 1838, 18, 5. V, 71—72.

¹⁸ Franjo Lovrić, Novi sisački glas, Sisak, 1909, 27, 4. VII.

¹⁹ Taj dopis je nepotpisan, no sadržajno i stilski se podudara s kasnijim Šporerovim potpisanim prilozima u *Ilirskim narodnim novinama*. Osim toga se Šporer osobno poziva na taj svoj prilog unutar potpisanog članka koji je objelodanio pod naslovom Još nešto o željenom olakšanju izvožnje proizvodah ugarskih. I. n. n. 1841, 43, 29. V. Napominjemo da nam za sada nisu bili dostupni originalni Šporerovi dopisi koje je prema vlastitim navodima povremeno objelodanjivao u *Journal des österreichischen Lloyd* u Trstu.

²⁰ Karlovca.

²¹ S obzirom na Odesu zanimljivo je ustanoviti, da je već krajem 1837. iznesena bila činjenica, da postoje izvjesne teškoće izvoza ukrajinskog žita zbog pojave novih slučajeva kuge. I tada se već pomišljalo na mogućnost konkuriranja s našim žitom na evropskom tržištu, I. n. n. 1838, 1, 6. I.

glavnice doma na interese damo, koje sada inostranim državama nametjemo za takove proizvode, koje bi mi njim sve na herpe davati mogli, nije potrebno ovo dalje razlagati... Železna cesta od Karlovca u Rěku²² mogla bi nas najprvo dovesti do žuđene sverhe. Da već to jedanput imamo, onda bi još trebalo pomoći kasnomu i nenarodnomu prevoženju robe po vodi do Karlovca; ali da se ni to nebi napravilo, već bi sama železna cesta među Karlovcem i jadranskim morem žuđeni posljedak osègurala. Karlovac bi sve više pripravnih proizvodah imao, i u kratko mogao bi ovaj prikladni grad tergovački u obziru žita drugi Mošinj, u ogledu pako ostalih proizvodah druga Pešta biti. Onda nebi trebalo Terstjanom drugo, nego obratit se u Karlovac, gdi bi se svaki njihov naručak u mal čas overšio; nebi im se trebalo gotovim novcem i napred platjanju u pogibel izgubitka vrěmena i troškovah po Ugarskoj stavljati, nit se u Rusku obratjati. U Karlovac bi Ugarska, Banat, Srēm i Slavonia ponajviše sama vozila, a stranom kroz domaće špekulante bez prestanka pošiljala, kad bi se samo mogla osloniti na naredan i berži tergovini prudan savez. Isto tako bi se broj putnika povekšao.²³ Na kraju priloga nalazi se i veoma dobar tabelarni pregled o uvozu i izvozu robe iz Siska. Takve tabele će Šporer objelodanjivati i dalje prema uzoru na iskaze u *Journal des österreichischen Lloyd*«, a poslužiti će mu i kasnijih godina pri suradnji u kratkotrajno izlazećem listu »Jadranski Slavjan«.²⁴

Svega nekoliko dana kasnije javlja se ponovo naš trščanski dopisnik s jednakim zahtjevom o poboljšanju prijevoza. Ovoga puta traži izrijekom »... da se ovi i ovim podobni predmeti i kroz druge němačke i magjarske novine razglase, da plemenita gospoda poklisari stvar tu protresu i u bližnjem deržavnom saboru pretresu«.²⁵ Također u svibnju godine 1839. razračunava se Šporer s nekim Ljubljčaninom, koji je u »*Journal des österreichischen Lloyd*« iste godine zagovarao osnivanje jednog dioničkog društva sa zadatkom reguliranja Save do Ljubljane i s ciljem olakšavanja prijevoza robe preko Ljubljane do Trsta na ustuk ranijih Šporerovih prijedloga. Na prilog Ljubljčanina. osvrnuo se i Franjo Lovrić, smatrajući ga posve nepodesnim, a ujedno se pozitivno izražava o Šporerovim prijedlozima, te kaže i ovo: »Svaki dakle, koji s v e o k o l n o s t i²⁶ dobro pozna i iskreno serce ima, mora valovati, da nam netrěba boljega napatjenja od onoga u »Lloydu« pod br. 24 a u br. 38 ilirskih

²² Ostvarena tek godine 1873.

²³ Depis iz Tersta 28. travnja (Ap.) *I. n. n.*, 1839, 38, 11. V.

²⁴ *Jadranski Slavjan* pojavio se kao mjesečnik u Trstu godine 1850. Izašlo je svega šest brojeva. Izdavač je bilo trščansko Slavjansko društvo, a među suradnicima iz Hrvatske bio je i Šporer. Objelodanio je nekoliko priloga, pa je napose zanimiv onaj u kojemu se obraća ministru trgovine tražeći olakšice za uplatu uvezene robe u domaćoj valuti. Prilog je objelodanjen pod naslovom Rieč slobodna zavapena visokom Ministarstvu tergovine. *Jadranski Slavjan*, Trst 1850, List, 1, Meseca Marta, 22. U istome broju apelira na »...castite Rodoljube Slavjanstva« da bi omogućili tjedno izdavanje pokrenutog lista zbog »sloge Slavjanah«, za koju se od najranije mladosti borio nastavljajući, eto, tu borbu i nakon neuspjele revolucije godine 1848. Vidi pobliže o tome problemu u prilogu što ga je objelodanio Ljubomir D u r k o v i ć - J a k š i ć, Trščanski Srbi i slovenska stremljenja u Trstu 1848—1850, *Istoriski glasnik*, Beograd 1952, 1—4, 103, 110 o Šporeru. Na taj prilog me je upozorio profesor dr. Jaroslav Šidak, pa mu s ovoga mjesta zahvaljujem.

²⁵ Depis iz Tersta 1. Svibnja (Maja) *I. n. n.*, 1839, 40, 18. V.

²⁶ Spacionirano u dokumentu.

novinah,²⁷ samo daj Bože da dostigne sverhu.«²⁸ Šporerovi dopisi su sve češći, a jedan od slijedećih, pisan u polemičnom tonu, nastavlja razračunavanje s nepoznatim Ljubljčaninom. Ovoga puta je riječ o izveznoj žitnoj trgovini, za koju je Ljubljčanin smatrao da bi postala kudikamo efikasnijom kada bi se po Savi žito dovozilo do Ljubljane, a odanle direktno u Trst. Šporer na temelju detaljno izrađenih statističkih podataka iznosi na vidjelo, koliko je vagana žita izvezeno u Englesku od studenog 1838. do travnja 1839. Lujzinskom²⁹ i Josipovom cestom.³⁰

Lujzinskom cestom izvoz pšenice iz Karlovca k moru kretao se na ovaj način:

studen	1838.	vagana	39.450
prosinac	1838.	vagana	77.764
siječanj	1839.	vagana	130.979
veljača	1839.	vagana	53.570
ožujak	1839.	vagana	18.840
travanj	1839.	vagana	30.859
			351.462

Istovremeni izvoz preko Josipove ceste:

studen	1838.	vagana	18.800
prosinac	1838.	vagana	27.411
siječanj	1839.	vagana	23.809
veljača	1839.	vagana	15.259
ožujak	1839.	vagana	13.322
travanj	1839.	vagana	14.000
			112.601

Svakako da je kudikamo veća bila količina žita izvezena Lujzinskom cestom, koja je za prijevoz robe bila prikladnija, negoli Josipova cesta. Osim toga je Lujzinska cesta vodila direktno na Rijeku, koja je i u ono vrijeme bila luka podesnija od Senja, kamo je vodila Josipova cesta. Šporer na kraju svog priloga ustanovljuje da se za žito »... u prvo doba ovoga izvoženja toliko pitalo, da bi se bilo mnogo više u Englezku prodalo, da su samo prevozna sredstva dovoljnija, i samo treba žaliti, što polag sve te sretne prođe, nijedanput nije izvoz neograničen biti mogao, kao što je i u toj okolnosti preko 150.000 vagana najbolje pšenice, izmeni i s'gurnomu izgubitku izložene, u Karlovcu i Sisku zaostati bilo moralo. Nu nije jedina pšenica zaostala bila. Sva druga roba od spedicie, naime tabak, kerpje,³¹ repice, duge itd., kao također erarialna dobra morala su kad je najveća navala bila, na neizrečenu štetu liferantah, u Karlov-

²⁷ vidi bilješku 23.

²⁸ Franjo Lovrić, Dopis iz Siska dana 22. Svibnja. *I. n. n.* 1839, 43, 28. V.

²⁹ St(jepan) (Szavits) Nossan, Filip Vukasović, *S. z.* 1969—1970, IV, 173—191.

³⁰ Stjepan Nossan, Ceste Karlovac—Senj od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća. *S. z.* 1969—1970, IV, 127—172.

³¹ Vjerojatno namijenjeno riječkoj tvornici papira.

cu zaostati. Položenje to trajalo je puna tri mēseca, presuda je vozovina još jedanput tolika bila; zlo, koje je tim žalosnie, što se već toliko put povratilo, i kao što mnogo podobno u onoj zemlji tergovinu, obertnost i zemljodēlstvo smeta. Uzrok, naime nedostatak saveza s morem, ostaje kao i poslēdak uvēk jedan isti. Istina, i priv. cesta Ludovika, i nova cesta Josefina³² koja se nigdi više od 3 cola na klaftar neobaraju, veoma su dobre, nu obadva ova puta nisu dovoljna za minuće svakoj zemlji drage okolnosti. Pridružuje se k ovomu nedostatku još druge nēke mane, kojih ovdi navoditi nemogu.³³ Samo to napomenuti moram, da priv. cesta Ludovika 18 krajcarah od cente uzima putevine, gdē na cesti Jozefini nikakve putevine neima; nu ova vodi u Senj, u kojega se luku u zimi doprēti nemože, gdi u ovo vrēme nikakova upravna iztovarivanja nebijaju. Novi savezi bili bi veoma povoljni, jerbo bi obćinsko dobro neizkazano podpomagali...³⁴

Šporerovi članci su uz Lovrićeve pobudili veliko zanimanje, stoga što su ne samo pojedinci, nego i čitavi krajevi i mjesta živo sudjelovali u njihovim prijedlozima s obzirom na olakšanje prijevoza robe. Tako je između ostalih reagirao i grad Senj smatrajući korisnim regulaciju rijeke Kupe, dok se sa željezničkim projektom Karlovac—Rijeka nije suglasio. Senj je zastupao ideju kapetana Knežića koji se bavio »... i prvim željezničkim studijama u Hrvatskoj, vezanim uz razvoj pomorske i kopnene trgovine grada Senja. Već 1827. dobio je Knežić od Dvorskog ratnog vijeća u Beču nalog, da prouči pitanje gradnje željezničke pruge od Siska preko Petrinje, Gline, Slunja i Ličkog Petrovog Sela do Karlobaga, odnosno alternativno od Karlovca preko Velike Kapele i Vratnika do Senja, u cilju unapređenja trgovine sa pomorskim lukama Hrvatskog primorja.«³⁵ Senjani su smatrali željeznicu do Senja ne samo povoljnijim, nego i lakše izvodivim rješenjem, zbog toga što visoke gore, do nemogućnosti otežavaju izgradnju riječko-karlovačke pruge. U tom smislu Senjani su poslali i prijedlog tadanjem vladaru Ferdinandu nadajući se da će se željena senjska pruga »na obćeno dobro čēle domovine naskoro zaista izvesti.«³⁶

U jesen 1839. prestaju dopisi iz Trsta vjerojatno je ponovno uslijedio Šporerov odlazak u domovinu — a i kroz čitavu slijedeću godinu pristižu samo prilozima u kojima ih pojedinci u ime svoga grada zagovaraju izgradnju novih pruga, osvrćući se usputno i na Šporerove priloge. U mjesecu listopadu objelodanjena je omanja vijest, poslana iz Trsta, u kojoj su samo iznesene neke opće napomene o prilikama na Bliskom Istoku. Međutim, Šporer ne miruje. Godine 1840. on je iznio pred našu javnost jedan opći ekonomski program u kojemu je uz svoje prijedloge dao i izvanrednu sliku općeg gospodarsko-privrednog

³² Nova Jozefina na trasi nekadanje stare ceste iz kraja 18. stoljeća građena je od 1833. na dalje. Gradio ju je poznati cestograditelj i vrstan stručnjak Josip Kajetan Knežić. Stjepan N o s s a n, Ceste Karlovac—Senj od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća. S. z. 1969—1970, IV, 150—158.

³³ Sigurno je jedan od velikih nedostataka bila velika cestarina na Lujzinskoj cesti što saznajemo i iz daljeg teksta.

³⁴ Dopis iz Tersta 30. Svibnja (Maja) I. n. n. 1839, 45, 4. VI.

³⁵ St(jepan) S(zavits) N o s s a n, Josip Kajetan Knežić, S. z. 1969—1970, IV, 192—204.

³⁶ Nagledi, kako bi se mogla tergovina proizvodah ugarskih kroz Sisak do mora shodnim najkraćim i najlakšim putem koristno podpomōći. I. n. n. 1839, 56, 13. VII.

stanja u Hrvatskoj. Važno je istaknuti da je on u tom svom opsežnom prilogu obradio današnji teritorij SR Hrvatske, obuhvativši čitav obalni pojas — uključivši Istru i Rijeku. Na neki način Šporer je u tom svome najopširnijem prilogu iznio pred čitatelja sve svoje poglede, dajući mu priliku da sazna vrijedne pojedinosti o trgovini, prometu, proizvodnji i tolikim drugim zanimivim stvarima. Prilog je u originalnoj verziji od srpnja do kolovoza 1840. izlazio u nastavcima na njemačkom jeziku u zagrebačkom časopisu »Croatia«. ³⁷ No kako je i ostala hrvatska javnost, sudeći po ranijem reagiranju, bila zainteresirana za Šporerove priloge, još iste godine objelodanjen je autorizirani hrvatski prijevod u Gajevoj »Danici ilirskoj«. ³⁸

Na početku priloga, kao neki memento, upućuje Šporer čitaocima ove riječi »Oni daleko pružajući se zemaljski prostori Istre, Dalmacie, Hrvatske i Slavonije, ³⁹ u kojih jedan narod s veoma malenom (ili tako rekuć s nikakvom) razlikom narječja stanuje, u obće su dosada, gledeć industrie, obrađivanja zemlje i tergovine posve malo cjenjene bile. Ove široke, preko pet miliona ⁴⁰ žiteljah brojeće pokrajine, s neobičajnim i prebogatimi prednostmi naravi providene, podaju oštromnomu motritelju neprevidivo polje od različnoga istraživanja, gde se namiču samo dike, kao lépo mišljena, maglom omotana obličja, koja se jedva spoznati mogu...« ⁴¹ Navodi dalje da su stoljetni turski naleti onemogućavali prirodan razvoj, a ujedno ukazuje na golema neiskorištena prirodna bogatstva koja sve do njegovih vremena u zemlji leže. Prelazi zatim na opis i značenje tršćanske luke, koju je za svojih ranijih boravaka temeljito upoznao i poručio sve njene dobre i loše strane. O Trstu zatim kaže uz ostalo i ovo »Priznavši, da se je Tèrs ⁴², kao najpoglavitija slobodna luka našega carstva, poradi neobičajne živosti i rastećega obćenja sa svimi stranami svéta sada također i marljivom vožnjom parnih brodovah

³⁷ F. Šporer, Ansichten über Industrie, Landescultur und Merkantil-Verhältnisse in den südost-slavischen Provinzen der österreichischen Monarchie, mit Bezug auf Eisenbahnen- und Schiffahrt-Verbindung, *Croatia*, Zagreb, 1840, 4, 10. VII, 13—14; 5, 14. VII, 17—18; 8, 24. VII, 31; 9, 28. VII, 34—35; 11, 4. VIII, 43; 13, 11. VIII, 51; 14, 14. VIII, 54—55. Časopis *Croatia* počeo je izlaziti u Zagrebu godine 1839. List je nastojao »poduprijeti ilirizam koji se povremeno njime služi da obavijesti njemačko čitateljstvo o svojim dostignućima, ispravi tuđe pogrešne publikacije o našim zemljama. Listu je uspjelo pridobiti na suradnju i neke pristaše ilirizma. Donosi u prijevodu njihove stihove (pored narodnih pjesama, stihove Bogovića, Vukotinovića, Preradovića, Prešerna i Štoosa), u prozi surađuju Šulek, Vukotinović, Kukuljević, Franjo Šporer s prvim člancima o ekonomskim problemima, o zaštiti šuma. Suradnja se s ilirizmom razvila 1842, kad je nakladnik Župan pristupio madžaronima, a list donio članak o turopoljskom pitanju u duhu protivnom ilirskoj narodnoj stranci. U 101. broju od 20. XII 1842. nakladnik je javio da list prestaje izlaziti. Vjerojatno se nije isplaćivao zbog niske naklade«. Josip Horvat, Povijest novinstva Hrvatske 1771—1931, Zagreb 1962, 131.

³⁸ F. Šporer, Misli o industriji, obradivanju zemlje i trgovačkih odnošenjih južno-slavjanskih državah carstva austrijskoga s ogledom na savez željeznih kolomijah i plovenje lađah. D. i. 1840, 41, 10. X, 162—163; 42, 17. X, 165—167; 43, 24. X, 169—171; 44, 31. X, 174—175; 45, 7. XI, 177—178. Na kraju priloga dodana je napomena (Polag *Croacie*), D. i. 1840, 45, 7. XI, 177—178.

³⁹ Spacionirano u dokumentu.

⁴⁰ Spacionirano u dokumentu.

⁴¹ Šporer, Misli o industriji..., D. i. 1840, 41, 10. X, 162.

⁴² Spacionirano u dokumentu.

podupert,⁴³ visoko podigao; neostaje nam ništa drugo nego da jošte jedinu svêrz plovenja brodovah, koju naši Primorci u visokom stupnju têraju, kao i izvor industrijskoga proizvađanja osobito napomenemo. Izvan živahne primorske vožnje s neizbrojnimi barkami, viju se također stêzi, naših mnogih, ponajviše velikih tergovačkih brodovah u svih morjih, i u svih stranah svêta pripoznavaju se s poštovanjem imena ilirskih brođarskih kapitanah i vêština slavjanskih mornarah...⁴⁴ Zadržava se dalje na našem vinogradrstvu i na našim mnogobrojnim kvalitetnim vini- ma žaleći uz to živo što su zbog primitivne i zastarjele obrade ona u nemogućnosti da konkuriraju inozemnim vini- ma, u prvom redu francuskim, s kojima bi se, prema Šporerovu mišljenju, kad bi se uzgoj modernizirao, mogla i trebala takmičiti. Isto tako bi bilo potrebno poboljšati kvalitetu rakije, a proizvodnju dalmatinskog ulja trebalo bi i poboljšati i povećati. Prelazi zatim na ribarstvo s kojim je također nezadovoljan, pa ustanovljuje da je »... nedostačna lovitva sêrdjelah, brancinah, pastêrvah i ugorah; to su takovi plodovi, koji bi, da se prikladnie uredbe učine, neizmêrni dobitak nosili.«⁴⁵ I u ovom se prilogu zadržava, kao ranije, na pitanju poboljšanja prijevoza žita, naglašava i ovoga puta potrebu modernizacije prometa na liniji Rijeka-zaleđe. Ustanovljuje zatim i zaostalost stočarstva, koje u susjednoj Ugarskoj i Štajerskoj, zahvaljujući mnogo boljem gospodarenju, izvanredno napreduje. Zadržava se i na izvozu drva, pa iznosi ovo: »Koliko bi pako dobitak iz... šumah biti mogao, da se sêrdstva prevožnje iz daljih šumah tja do potokah i do iste obale morske polakšaju; to se lahko može prosapiti, ako promislimo, da se za samu Francezku dosta nabaviti nemože,⁴⁶ dočim bi Englezka, Portugizka i Sicilia mnogo više nego dosada uzimala, i ako nadalje promislimo, da su pri naših susêdnih rudokopjih u Kranjskoj, Koruškoj i Štajerskoj šume sve u naokolo dosta nepovoljnim načinom za ove poslove, prosêčene.«⁴⁷ Zanimivi su podaci koji iznosi Šporer o rudarstvu. Ustanovljuje da su Tergovi blizu Kostajnice jedino mjesto, u kojemu je topionica željeza i, zahvaljujući stranom kapitalu, posao dosta dobro napreduje. Spominje i samoborski rudnik bakra u rudnik sumpora u Radoboju, koji je, kao što je poznato, otkriven sasvim slučajno početkom 19. stoljeća.⁴⁸ Govori i o stanju rudarstva u Dalmaciji i Istri, gdje je, kao što je također poznato, početkom 19. stoljeća sa zamjernim kapitalom bio angažiran poznati bečki kapitalist Rottschild.⁴⁹ Slijedi veoma iscrpan i zapravo prvi u nas popis postojećih poduzeća, pa iz njega saznajemo i ove zanimive pojedinosti »Što se

⁴³ Za razliku od istovremenog brođarskog prometa na jedra u našim lukama.

⁴⁴ Šporer, *Misli o industrii...*, D. i. 1840, 41, 10. X, 163.

⁴⁵ Šporer, *Misli o industrii...*, D. i. 1840, 43, 24. X, 169.

⁴⁶ Već je i tada razvijena trgovina dugama, koja će kasnijih decenija još više ojačati.

⁴⁷ Šporer, *Misli o industrii...*, D. i. 1840, 43, 24. X, 170.

⁴⁸ Ljudevit Vukotinić, *Geologički i paleontologički odnošaji u Radoboju, Rađ Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti*, Zagreb 1873, knj. XXVIII, 110—146.

⁴⁹ Jože Šorn, *Obdobje grosističnih tvrdk*, *Kronika*, Ljubljana 1964, 1 svezek, 17.

najposlē fabrikah u inokupnih pokrajinah: Istrii,⁵⁰ Dalmaciji, Hrvatskoj, Slavoniji i Srēmu tiče, s velikom tugom žalimo, da se je svejednako još svihkolikih iz takvoga izvora bogato proiztičućih koristih odricalo, i da se za fabrikate svake vērsti gotovi, novci iz zemlje iznašaju. Izuzamši nekoliko malo znaćećih svilanah (fabrikah od svile),⁵¹ zasluđuje samo fabrika od rosolie u Zadru,⁵² zatim velično tērana, dvojici inostranacah, gg. Smithu i Meyrieru (Meynieru sic!) na poštenje služeća fabrika od papira⁵³ (papirana) u Rēci, nova staklana⁵⁴ gospodićne baronice Kulmer kod Samobora i šećerana od buraka u Erdödianskoj gospoštini u Želinu;⁵⁵ premda vode, dērvah i zemlje izobila imade, za mnogostručne fabrike svagdē podignuti. Znameniti dobitak bērzo bi takovo poduzetje okrunio; osobito pako moglo bi podignutje malih šećernih rafinerijah od burakah, koje velikih glavnica neiziskuju, mnogomu ilirsko-slavjanskomu vlastel'nu s njegovom obitelju i potomci od velike koristi biti. Procēnivši tako u obće mnogostručno nalazeće se, nu jošte neupotrēbljene izvore namaknutja, ako na daljna srēdstva pređemo, koja bi se jošte nabaviti imala; morali bi se preda svim takovi putovi protērti, na kojih se zadobitje poželjanoga cilja mogućno ukazuje. Pri tom poslu nebi smēla taki oćita korist špekulacie podbod k pērvim dēlovanjem biti; nego iskrena i ćista ljubav prema domovini, koja bi za utemeljenja tako obće-koristnoga blaga pripravna biti morala, da i iste u poćetku kao žērtve ukazujuće se natege dragoj majci zemlji dragovoljno prikaže.⁵⁶ Svakako je taj popis, iako ponešto nepotpun — nedostaje na primjer šećerana u Ćepinu, pa staklana u Mirin dolu itd. — veoma koristan i zanimljiv, a izneseni prijedlozi o osnivanju novih šećerana takoder zasluđuju pađu, pogotovo što je možda i sam Janko Drašković poslušao Šporerov savjet osnovavši šećeranu na svome imanju u Rećici. Šporeru su izmakle i omanje uljare — jedna od njih u Zagrebu, pa manufaktura

⁵⁰ O stanju istarske poljoprivrede i privrede imade ponešto podataka iz razdoblja do 50-tih godina 19. stoljeća u djelima Bernarda Benussi-a, *Manuale di geografia dell'Istria*, Trieste 1877; *Manuale di Geografia Storia e Statistica del Litorale ossia della contea principesca di Gorizia e Gradisca, della città immediata di Trieste e del margraviato d'Istria*, Pola 1885; *Storia documentata di Rovigno, Trieste 1888; L'Istria nei suoi due millenni di storia*, Trieste 1924.

⁵¹ Među njima najveće poduzeće je svilana u Osijeku. Kamilo Firingler, *Jedno stoljeće osječkog svilarstva (1761—1861)*, *Arhivski vjesnik*, Zagreb, 1961/2, sv. 4/5, 295—321.

⁵² Antonio Teja, *Omaggio della ditta Francesco Drioli produttrice dal 1759 del maraschino di Zara. Alla memoria del fondatore nella ricorrenza del bicentenario della sua nascita*, Genova 1938.

⁵³ Rudolf Bićanić, *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji (1750—1860)*, Zagreb 1951, 216.

⁵⁴ Miroslava Despot, *Osredak, njegov postanak i razvoj*. Zagreb 1956, neobjelodanjena disertacija. Jedan primjerak se danas nalazi u Referalnom centru zagrebačkog Sveučilišta.

⁵⁵ Iako je Šporer bio dobro upoznat sa stanjem i brojem poduzeća na ćitavom hrvatskom teritoriju, ipak nije, ćini se, znao da postoji velika šećerana u Ćepinu koju je godine 1836. osnovao poznati slavonski veleposjednik Ivan Kapistran Adamović u suvlasništvu s bećkom tvrtkom Mayer i sinovi. Miroslava Despot, *Über die Entstehung und Entwicklung der Manufakturen in Kroatien bis zum Jahre 1848*, *Studia historiae oeconomicae*, Poznan 1970, vol. 4, — 1969, 153.

⁵⁶ Šporer, *Misli o industrii . . .*, D. i. 1840, 43, 24. X, 171.

cikorije u Varaždinu,⁵⁷ dvije manufakture kamenine — jedna u Zagrebu,⁵⁸ druga u Krapini,⁵⁹ pa manufaktura čako-a u Zagrebu⁶⁰ — uz ranije navedena poduzeća u Slavoniji. No, usprkos tih nedostataka Šporerov popis zaslužuje da bude iznesen na vidjelo, jer može poslužiti kao veoma dobra osnova za dalji studij i proučavanje manufakturnog razvoja u Hrvatskoj u vrijeme ilirizma.

U svom daljem izlaganju vraća se Šporer na svoju toliko omiljenu temu — pitanje željezničkog spoja Rijeke s Karlovcem, a zagovara i regulaciju rijeke Kupe, te djelomično i Save, barem do Zagreba. I zaključuje da »Svi ovi od same naravi ukazani savezni putovi osiguravaju rastećom izvoznjom od tolikovrstnih zemaljskih proizvoda i uvoznjom od potrebite tuđe robe za (consummo) i prelaz (transito) veoma znamenit othod sa domaćimi i inostranimi, tako da se bez svakoga straha u nišetne misli (chimerische Conjecturen) propasti, kazati može: da niti jedna od sada postojećih ili predloženih željeznih kolonijah u našoj državi te obilnosti naprédakah neimade, kakovi se ovdé jur sada ukazuju; k čemu jošte bogatstvo dérvja, lagana kúp zemljišta (grunta), lahkocéna rabota u svih ovih pokrajinah, zatim ugljevje u Istrii, Dalmaciji i Kranjskoj, bližina željeznih rudah, najposlé savez mnogih znamenitih varošah i gradovah, teřgovačka i praviteljna města (Handels-und Speditionsplätze) takove živilje na naš mlin puštjaju, da se tako za isto poduzetje, kako takodér i za uspěh jedva što još više i poželiti dade, da što jošte u sléd toga u izvođenju takovoga děla najkrěpćih podporah za stalno očekivati se može.«⁶¹ Bio je, znači, još uvijek veliki optimist, iako su ti njegovi prijedlozi bili samo zov nemoćnog u pustinji i slabo tko, odnosno bolje rečeno nitko se odazivao nije. Zanimiva su Šporerova zaključna razmišljanja u kojima kaže i ovo »Ovdé se nemože propustiti, da se sa, žalostju nespomene, kako se u zemljah, gdé je blaga majka narav sva moguća srédstva podala, za da se oplemenjujućom rukom kulture neusahnjivi vrutak bogatstva otvori, kako se rekoh blagotvorni duh takove gipkosti još svejednako potlaćenim ukazuje i kako se jošte nikakvo društvo te vérsiti za blago domovine sastavilo nije, koje bi za cilj imalo, da potrebitom znanstvenom izobraženostju u krugu ekonomie i polytehnikae, radino obćenito dělovanje u mnogostručne koristi ulije i blagotvorno razprostrani.«⁶² S pravom je uočio činjenicu nepostojanja bilo kakvog udruženja, koje bi teoretski a i praktički poučavalo svoje članove pripremajući ih za njihov budući život — bilo za poljoprivrednike, obrtnike ili buduće radnike u tvornicama. Djelomično je Šporerovu misao ostvarilo godinu dana kasnije osnovano Gospodarsko društvo u Zagrebu. Ono je od prvoga dana posvetilo mnogo pažnje podizanju naše zaostale poljoprivrede — poučavajući teoretski i praktički našega seljaka, čineći to pomoću popularne literature i korisnih predavanja, a i pomoću praktič-

⁵⁷ Miroslava Despot, O privredi grada Varaždina u prvoj polovini XIX stoljeća (Prilog privrednoj historiji Hrvatske u XIX. st.) *Zbornik historijskog instituta Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti*, Zagreb, 1964, vol. 5, 107—124.

⁵⁸ Olga Klobučar, Tvornica kamenine u Zagrebu, *Iz starog i novog Zagreba*, Zagreb 1957, I, 229—237.

⁵⁹ Mira Ilijanić, Prilog istraživanju krapinske keramike, *Peristil*, Zagreb, 1954, sv. 1, 147—153.

⁶⁰ Miroslava Despot, Josip Tömör, zagrebački trgovac, obrtnik i manufakturnista, *Iz starog i novog Zagreba*, 1963, III, 107—116.

⁶¹ Šporer, *Misli o industriji ...*, D. i. 1840, 44, 31. X, 175.

⁶² Šporer, *Misli o industriji ...*, D. i. 1840, 45, 7. XI, 178.

nih pokusa s obzirom na primjenu modernih poljoprivrednih strojeva u poljodjelstvu. Članom društva postao je i Šporer, surađujući revno u »Listu mesečnom«, što smo naveli u samome početku našeg priloga. Svakako je navedeni Šporerov prilog jedan od najzapaženijih radova iz vremena ilirizma u kojemu je autor minuciozno i stručno obradio naše opće gospodarsko-privredno stanje i prilike.

Godine 1841. Šporer se ponovo javlja kao dopisnik »Ilirskih narodnih novina« koje i te godine gotovo redovito objelodanjuju zanimive priloge o pitanjima prometa, trgovine i proizvodnje. Novi Šporerov prilog bio je posvećen pitanju izvozne trgovine, a osim toga se, kao i ranije, bavi i željezničkim spojem na relaciji Rijeka—Karlovac. Ovoga puta — za razliku od ranijih, prilog je bio potpisan, te Šporer na taj način izlazi iz svoje ranije anonimnosti. U članku se osim toga poziva i na svoj raniji nepotpisani dopis objelodanjen u Gajevim novinama 1839. u broju 43., pa je i na taj način njegovo autorstvo utvrđeno. U članku se poziva i na neke svoje nove priloge objelodanjene u »Journal des österreichischen Lloyd«, a osim toga predlaže ovoga puta i izgradnju jedne željezničke pruge na relaciji Sisak—Karlovac. Tuži se, kao i ranije, na cestarinu na Lujzinskoj cesti, ali ne napušta nadu da će željeznica od Karlovca do Rijeke biti ubrzo ostvarena, a »... učinit će se na skoro i više, ali bez glave neima repa i veselo valja stupiti na posao...«⁶³

U međuvremenu je Šporer stupio u direktan pismeni kontakt s Ljudevitom Gajem moleći ga da objelodani neke priloge iz »Journal des österreichischen Lloyd« i iz »Allgemeine Zeitung«, lista koji je izlazio u Augsburgu. Članak iz »Lloyda« objelodanjen je čak i prije Šporerova zahtjeva. Pojavio se u Gajevim novinama u ožujku 1841, dok je Šporer tražio njegovo objelodanjivanje tek u travnju iste godine. U članku su bili tretirani problemi koji su se odnosili na olakšanje izvozne trgovine na putu iz Ugarske do Jadranskog mora.⁶⁴ Drugi se Šporerov zahtjev u rečenom pismu odnosio na članak iz »Allgemeine Zeitung« »... No 105/106«⁶⁵ o savezu Siska z Terstom akoprem protiv Karlovca obzira, molim da primite,⁶⁶ jerbo berzo će izaći zatim moje pretresanje što sam onomadne Učredničtvu onome poslao.«⁶⁷ Najavljeni prilog Šporer je objelodanio kao odgovor na članak, koji se osim u »Allgemeine Zeitung« pojavio u prijevodu i u Gajevim novinama. U članku su izneseni motivi zbog kojih treba usmjeriti sav ugarski izvoz isključivo na Trst, sa čime se slaže i Šporer,

⁶³ Ferdinand Šporer, Još nešto o željenom olakšanju izvoznje proizvodah ugarskih. U Terstu dne 10. Travnja (Apr.) 1841, *I. n. n.* 1841, 43, 29. V.

⁶⁴ Najnoviji predlozi za olakšanje ugarskih proizvodah k moru *I. n. n.* 1841, 22, 16. III.

⁶⁵ Riječ je o članku slijedećeg naslova: Die Verbindung von Sissek mit Triest, die natürlichste Handelstrasse für Ausfuhr ungarischer Producte. *Allgemeine Zeitung*, Augsburg, Beilage, 1841, 105, 15. IV, 836—837; 106, 16. IV, 843—845.

⁶⁶ Gaj je prihvatio Šporerovu ponudu i članak objelodanjen u travnju u Augsburgu izašao je u *Ilirskim narodnim novinama* u svibnju iste godine. Naslov mu je bio istovetan s originalom i glasio je Savez Siska s Terstom, naravski trgovački put za izvožnju ugarskih proizvodah *I. n. n.* 1841, 36, 4. V; 37, 8. V.

⁶⁷ Original Šporerovog pisma danas se nalazi među Gajevom ostavštinom u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R. 4702 b. Kratak regist istoga pisma objelodanjen je u dokumentaciji koju su izdali Josip Horvati-Jakša Ravlić, Pisma Ljudevitu Gaju, Zagreb 1956, 457, Građa za povijest književnosti hrvatske, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti 26.

dok međutim ne odobrava prijedlog za izvoz ugarskog i našeg žita putem Dunava do Crnog mora. O tome kaže »... die so verbreitete grundfalsche Ansicht widerlegt werde, als ob die Beförderung der Ausffuhr ungarischer Producte nur von deren Verschiffung auf der Donau nach dem schwarzen Meer erwartet werden könne. Wir bedauern unter den angeführten Gründen die Thatsache nicht berührt zu finden, dass fast alle ungarischen Producte in den Häfen des schwarzen Meeres die Concurrrenz mit den gleichen Producten der Moldau, Walachei und aus Südrussland schwerlich jemals werden bestehen können. Nach den Seeplätzen im adriatischen Meer muss die Ausfuhr ungarischer Producte, gerichtet werden, vornehmlich, wenn es seyn kann, nach Triest, sonst nach den Häfen des ungarischen Littorals. Das hauptsächlichste Hinderniss, welches den Versendungen von Sissek nach der Seeküste entgegentritt, ist die verkümmerte Schifffahrt auf der Culpa bis Karlstadt.⁶⁸ Dieser Fluss ist im Sommer wegen Wassermangel, im Herbst und in Frühjahr wegen häufiger Ueberschwemmungen, im Winter wegen des Eises, also den grössten Theil des Jahres nicht schiffbar. Zunächst und sobald als möglich soll also die Eisenbahn von Sissek nach Karlstadt diesem Hinderniss abhelfen...«⁶⁹

Problem sisačko-karlovačke željezničke pruge zanima Šporera i dalje, pa objelodanjuje i zaseban prilog u Gajevim novinama u kojemu manje više piše o istim pitanjima o kojima je pisao i u »Allgemeine Zeitung«. Ponajprije govori o zaprekama koje onemogućavaju brži prijevoz žita, pa kaže i ovo: »Poglavita zapreka, koja bérzo i za vréme dobavljanja shodno prenošenje k primorju obustavlja, navlastito je hérđava i odveć često pretérgnuta brodivost, zatim preveć skupa povlastj. cesta Ludovika, po kojoj roba bez mita za kola i tegleću marhu punih o s a m n a e s t⁷⁰ krajcarah u srebru na 171/2 milje od cente platjati mora, negledeć da je svake zime ova cesta stranom zakérčena ...«⁷¹ Zadržava se i na neplovivosti Kupe o čemu je pisao i u augsburškim novinama, a zalaže se, kao i uvijek, za izgradnju željezničke pruge Sisak—

Navedeni je prilog, sudeći po svemu i posljednji, objelodanjen u Gajevim novinama. Kasnijih godina piše gotovo isključivo veće i manje radove posvećene šumarstvu, zadržavajući se jedino na nekim privredno-trgovačkim problemima u »Jadranskom Slavjanu, što smo i ranije spomenuli. Svi citirani Šporerovi članci su svakako vrijedan dokumentacioni materijal, pa iako ima u njima i ponavljanja, oni ipak predstavljaju jednu višu stepenicu među radovima u kojima su i ostali autori s vremena na vrijeme obrađivali gospodarsko-privredna pitanja i probleme.

—Karlovac.

⁶⁸ Ta zapreka je stalno prisutna i u 18. stoljeću, pa su učinjeni i izvjesni napori, napose početkom 19. stoljeća, koji međutim nisu urodili željenim uspjehom.

⁶⁹ Šporer je svoj dopis napisao u Trstu 25. travnja 1841. i objelodanio ga pod naslovom Die Verbindung von Sissek mit Triest, *Allgemeine Zeitung*, Augsburg, Beilage, 1841, 127, 7. V, 1014—1015.

⁷⁰ Spacionirano u dokumentu.

⁷¹ Ferd. Šporer, Još nekoja o naměravanoj sisačko-karlovačkoj gvozdenoj kolomii. U Těrstu, koncem svibnja (Maja) 1841, *I. n. n.* 1841, 46, 8. VI.

3 Šporerovi prijedlozi i rad na podizanju šumarstva u Hrvatskoj

Šporerov neumoran i zaslužan rad na polju našeg šumarstva svestrano je obrađen, pa ćemo se na ovome mjestu poslužiti vrsnim priložima Kesterčaneka⁷² i Ugrenovića⁷³ s dopunom vlastitih Šporerovih navoda i izlaganja. U prikazu Šporerova života rečeno je, da je on već od godine 1836. bio pozvan na suradnju u češkim i njemačkim šumarskim stručnim listovima. Napomenuli smo uz to da je i danas otvoreno pitanje da li je ta suradnja bila i ostvarena. Prvi nama pristupačan prilog posvećen šumarstvu objelodanio je Šporer godine 1840. i 1841. u časopisu »Croatia«.⁷⁴ U njemu podvrgava oštroj kritici upravo vandalsku sječu u našim šumama te ustanovljuje osim toga da su pripremljene prevelike količine drva za izvoz i to ponajviše duga za Francusku. Primjećuje veoma duhovito da, sudeći prema svemu naši »stručnjaci« očitio misle da Francuska producira vino iz morske vode, a istovremeno da naši hrastovi rastu brzinom cvjetnih grmova.⁷⁵ Od godine 1841. pa gotovo sve do smrti, Šporer je neumoran pa pored teške i odgovorne službe šumara objelodanjuje i niz veoma dobrih većih i manjih stručnih radova.

Najbolje svoje samostalno djelo objelodanio je između godine 1841. i 1843. Ono je bilo posvećeno šumarstvu, pa je stoga zaslužan »da je napisao najstarije naše šumarsko djelo«.⁷⁶ Knjiga⁷⁷ je bila pisana u tri sveska. U uvodu prve knjige daje zanimiv pregled povijesnog razvoja šumarstva. Prelazi zatim na teoretska pitanja. U drugoj iznosi praktičnu primjenu, dok se u trećoj bavi svim vanjskim komponentama koje djeluju na šumarstvo u cjelini. U navedenom trećem svesku govori u uvodu o teškoćama na koje je sasvim bezrazložno nailazio pri pisanju djela. On kaže: »Ich für meine Person habe durch dieses Unternehmen nur Nachtheile geerntet. Denn, abgesehen eines empfindlichen pekuniären Verlustes, zog ich mir hiedurch-weiss Gott warum-eine Unzahl von Feinde zu, die da über mich herfielen, gleich jenen girr'gen Raben, über den deutschen freien Rhein! doch sie sollen ihn nicht haben, den Triumph, mich an der Vollendung dieses Werkes zu hindern... Nein, meine

⁷² Fr(anjo) X(aver) Kesterčanek, Prilozi za poviest šuma i šumskoga gospodarstva kod Hrvata Š.l. 1883, 1, 1. I, 13—24.

⁷³ Aleksandar Ugrenović, Najstarije šumarsko udruženje (1846—1856) P. s. 5—22; isti, Tri šumara starine. Franjo Šporer (1806—1865) Ante Tomić (1803—1894) Dragutin Kos (Godina rođenja i smrti nepoznata) P. s. 107—114.

⁷⁴ Franz Šporer, Ein Wort aus dem Walde und für die Wälder meines theueren Vaterlandes Croatia. Zagreb 1840, 47, 8. XII, 185—187; 1841, 6, 19. I, 21—22; 7, 22. I, 26—27; 13, 12. II, 50—51; 21, 12. III, 81—82.

⁷⁵ Šporer, Ein Wort aus dem Walde... Croatia, Zagreb, 1840, 47, 8. XII, 187.

⁷⁶ Ugrenović, Tri šumara..., P. s. 108.

⁷⁷ Franz Šporer k. k. Waldbereiter des löbl. Broder Gr. Infant. Regiment Nr. 7. Das Forstwesen in der k. k. österreichischen Militärgrenze, oder vollständiges Forstlehrbuch für das Militär-Grenz Forstschutzpersonale und die hiezu aspirirenden Feld und Verwaltungs-Chargen, mit besonderem Rückblicke aller dem Militär-Grenz-Forstpersonale vorkommenden Dienstes-Obliegenheiten, systematisch vorge-tragen von — Agram 1841—1843, Bd. 1—3. Zanimljive i vrijedne prijedloge nalazimo i u neobjelodanom rukopisu Šporerovom pod naslovom Wirtschafts Einrichtung sämtlicher Forste des hochgraeflich-Eltzschens Dominiums, Vukovar iz godine 1851. Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, R. 6368.

Herren! Ich bin ein für das vaterländische Forstwesen leidenschaftlicher ein- genommener Forstmann und weiter gar nichts. — Anspruchslos, von einem innern Drange geleitet und ohne zu ahnen, wie gefährlich der schmale schlüp- frige Pfad sei, der da führt aus dem mechanischen Alltagsleben in das Reich des Denkens und der Regsamkeit, habe ich von einer Möglichkeit geträumt, meinem Fache und dem Staate nützen zu können. Doch die himmlisch schöne Luftgestalt, die mein schwärmend Auge in dem Sternenreiche sah, löste sich in Dünste auf und nur schmerzliche Erinnerung blieb zurück.«⁷⁸

Godine 1843. u veljači šalje Šporer iz Vinkovaca u Zagreb u »List mesečni« svoj poznati pismeni prijedlog uz pravila vezana za osnivanje samostalnog hrvat- sko-slavonskog šumarskog zavoda. »Šporer si zamišlja ovaj zavod u narodnom slavenskom duhu. Prema toj njegovoj osnovi u zavodu, imat će vazda p r v e n - s t v o domaći sinovi, a poslije njih »drugi Slavjani«. To je imala da bude prva stepenica, preko koje je trebalo da se uspne narodno šumarstvo. Po svom unu- tarnjem uređenju Šporer zamišlja svoj narodni šumarski zavod kao neku kom- binaciju između škole u užem smislu riječi i nekog šumarsko-stručnog (otprilike taksacionog) ureda.«⁷⁹ U pismu upućenom Gospodarskom društvu u Zagrebu Šporer kaže nakon nekoliko uvodnih riječi i ovo: »Uzdajući se najposlē u milost, koju, mislim, da sam zaslužio radeći za dobru stvar; usuđujem se slavnomu gos- podarstvenomu društvu pokorno javiti, da sam naumio utemeljiti občinski jedan šumarstveni zavod za Hrvatsku i Slavoniu, priklonito moleći, da bi izvolilo stvar ovu ne samo podupirati, nego i nadgledati, čega radi uslobađam se ovdī u privitku ponizno predložiti osnovu pravilah za rečeni zavod,⁸⁰ nebi li ju slav- no gospodarstveno društvo blagonaklono razvidilo. Međutim za veću sigurnost i moga posla i štovanoga občinstva, mislim, da će najbolje ovo biti: ovaj zavod neka se predtečno na tri godine samo za vrēme pod rukovodstvom i jamstvom (Garantie) mojim zametne po drugih ljudih, tako ipak, da se kroz sve ovo vrēme niti što u ime zapisne, niti druga kakova platjanja u naprēd ištu. Ako se za tri godine pokaže, da zavod ovaj svērhi svojoj odgovara tako, da se može s obćim zadovoljstvom konačno ustanoviti; slobodno budi slavnomu gospodar- stvenomu društvu, pošto se potvērde pravila, po glasu § 33. zavodnu čeljad izabrati, te tako konačno ju namēstiti. Ako li ovu moju ponudu slavno gospodar- stveno društvo dragovoljno primi, te tako ovaj posao srētno dospie pod zaštitu u vērhovnu upravu slavnoga gospodarstvenoga društva, tad ću ja sam i naj- višjemu dēržavnomu poglavarstvu i uzvišenomu pridvornomu ratnomu veću podneti molbu, da mi dopusti bez štete sadašnje moje službe⁸¹ zavod ovaj predtečno za vrēme zametnuti.«⁸² Šporerov prijedlog bio je u načelu pri- hvaćen na godišnjoj skupštini Gospodarskog društva u Zagrebu godīne 1843. »No zamisao ... nije postala realnošću. Protiv njegove zamisli i pred- loga postojala je neka struja. Vjerojatno je, da su to bili privatni šumari

⁷⁸ Šporer, Das Forstwesen... sv. 3 Vortwort zum dritten Bande — pisan u Vinkovcima u svibnju 1843.

⁷⁹ Ugrenović, Tri šumara ... P. s. 108.

⁸⁰ Navedena pravila su objelodanjena u *Listu mesečnom horvatsko-slavonskoga Gospodarskoga Društva*, Zagreb 1843, 5, 1. IV, 89—98.

⁸¹ Šporer je tada c.kr. nadzornik šuma u slavonsko brodskoj graničarskoj regimenti br. 7 u Vinkovcima.

⁸² *L. m.* 1843, 5, 1. IV, 88—89.

stranci-Nijemci, koji su krišom nastojali da ometu Šporerovu osnovu. I faktično su je omeli.⁸³ Tek kasnije su članovi Gospodarskog društva uvidjeli da su krivo postupali, pa, da ipak bar nekako rehabilitiraju Šporera, imenuju ga godine 1845. dopisnim članom društva. Ne uspjevši svojim prijedlogom Šporer ipak ne sustaje, u to vrijeme sastavlja omanji samostalan rad o »drvo-mjeru« — na hrvatskom jeziku, demostriirajući sam »drvomjer« na zboru šumara održanom u Prečecu 26. prosinca 1846. Navedeni zbor bio je zapravo nukleus kasnije osnovanog hrvatsko-slavonskog šumarskog društva, koje je stupilo u život godine 1876. Među sudionicima zbora u Prečecu »toga istorijski najstarijeg sastanka šumara«⁸⁴ bili su osim Šporera Ante Tomić, Dragutin Kos, Nikola Lovrenčić i drugi poznati hrvatski šumarski stručnjaci. Isticao se među njima svojim znanjem Dragutin Kos, koji je i otvorio taj zbor. U svom govoru izrazio je zabrinutost zbog nastalih prilika. Uočava »... porast potreba i cijena, opadanje produkcije (prekomjerno krčenje, sječe, nepošumljavanje), sušenje hrastika... nepopularnost i nepoznavanje šumarstva, nestašice literature i škole, dolaženje stranaca šumara, slabo stručno obrazovanje, nepotpunost zakonodavstva, neprilike sa servitutima, oštećivanje šuma (»šumske opačine«) itd.«⁸⁵ Drugi sastanak bio je održan u građanskom Sisku 8. lipnja 1847. Taj sastanak je vodio Šporer, te je u uvodnoj riječi ukazao na činjenicu da stranci vrlo brzopleto izriču sud o nama i našim prilikama te da je naša domovina s nepravom »... verkannt... und wie oft dessen Bildungs-Grad auf den niedrigsten Stufen der Rohheit gesucht wird.«⁸⁶ Skromno šumarsko udruženje zahvaljujući zalaganju Kosa i Šporera postoji i nakon sloma revolucije 1848. vegetirajući još nekoliko godina i za vrijeme nastalog Bachovog apsolutizma. Rad je potpuno prestao godine 1856. izazvan odlaskom Dragutina Kosa i nastalim prilikama koje je izazvao apsolutizam.

Neposredno nakon izbijanja revolucije izdao je Šporer svoj »Mali šumarski katekizam«.⁸⁷ Bio je to »kratki udžbenik za čuvare šuma. Ta knjižica nije samo važna sa gledišta njene praktične vrijednosti već i radi jake narodne žice, koja u njoj ozvanja«.⁸⁸ Dvije godine kasnije izdaje Šporer omalen priručnik o sađenju drveća.⁸⁹ Godine 1858. prevodi na njemački svoj rad o »drvo-mjeru«, značajan i po tome što je ta radnja bilo prvo takvo stručno djelo ranije pisano na »domorodnom jeziku«. »Uzmemo li tadanje obće stanje socijalno u nas, a osobito po Krajini u obzir, kao što i nerazvitost jezika hrvatskoga za knjigu, moramo bezodvlačno priznati, da je taj pokus Šporera, kojim je nastojao i tehničke nauke u hrvaštini širiti, baš preznameniti momenat po kulturni razvoj hrvatskoga naroda u novije doba. Jer da se mi hrvatskim

⁸³ Ugrenović, Tri šumara..., P. s. 108.

⁸⁴ Ugrenović, Najstarije šumarsko udruženje..., P. s. 10.

⁸⁵ Ugrenović, Najstarije šumarsko udruženje..., P. s. 11.

⁸⁶ Verhandlungen der Forstsection bei der kroatisch-slavonischen Landwirtschaftsgesellschaft in der allgemeinen am 8ten Juni 1847 zu Civil-Sissek abgehaltenen 2. Versammlung Agram 1847, 3.

⁸⁷ Franjo Šporer, Mali šumarski katekizam ili razgled svega onoga, što šumar komu je o podpunom izpunjenju dužnosti svoga zvanja stalo, neobhodno znati mora. Sa pitanjem i odgovorom predano po-. Karlovac 1849.

⁸⁸ Ugrenović, Tri šumara P. s. 109.

⁸⁹ Franjo Šporer, Kratka nauka kako valja dčrvlje saditi i prijevod na njemački Leichtfassliche Anleitung zur Holzpflanzung Wien 1851.

jezikom i u tehnici služiti možemo, jedva da je i najodriešitiji rodoljub do sada vjerovao bio; Šporer pokušao je prvi ono, što mi i sami dandanas još raznim poteškoćama nastavljamo.«⁹⁰ Bilo je to mišljenje Kesterčanekovo izraženo godine 1881. Iste godine objelodanjuje Šporer i svoj posljednji sastavak — takozvane »tabele za kubisanje«,⁹¹ koje je pisao »daleko od rodnog kraja povučen, gotovo zaboravljen.«⁹² Sudeći prema svemu, sav je praktičan rad Šporerov, kao i ostali njegovi prijedlozi, bio preuranjen. Bilo je premalo ljudi koji bi, u ono vrijeme, to jest 40-tih i 50-tih godina 19. stoljeća i u nas znali praktički misliti i ostvariti Šporerove toliko korisne zamisli. Iako nije uspio u potpunosti, ipak se smatra »... da je prvi pokrenuo pitanje narodne šumarske nastave, koja je tek osamnaest godina iza njegova pokušaja (1861) privedena u život osnutkom »Gospodarsko-Šumarskog Učilišta u Križevcima.«⁹³ To je učilište, kao što smo već rekli, odbilo Šporerovu molbu za nastavnika, iako je on zapravo bio njegov ilegalan osnivač još godine 1843, te je tako Šporer doživio još jedno, ujedno i posljednje razočarenje.

4. Z a k l j u č a k

Sumirajući cjelokupan Šporerov rad možemo zaključiti da je on nesumnjivo bio jedan od onih iliraca koji su se svom snagom zalagali za naš opći gospodarsko-privredni napredak. Svakako je među prvima sistematski prezentirao javnosti sveukupno naše ekonomsko stanje — u spisu »Misli o industriji«. Isto tako je među prvima stranoj publici prikazao stanje u Hrvatskoj, i to veoma objektivno i nepristrano, zalažući se i u tim svojim priložima za poboljšanje općih prilika. Osim toga je, uz Janka Draškovića, s pravom ukazao na potrebu osposobljavanja domaćih ljudi i na polju tehničkih znanosti, pa zbog toga i predlaže osnivanje neke vrsti politehničke škole. A koliko je bio zaslužan kao izdavač prve priručne knjige o šumarstvu, ustanovili su već ranije njegovi drugovi-šumarski stručnjaci, pa mi ovdje možemo samo ponoviti njihove riječi i priznanja. Oni i ujedno s pravom naglašuju njegov rad u krugu našeg najstarijeg šumarskog udruženja nastalog u vrijeme ilirizma, kao i njegove neprocijenjive zasluge oko osnivanja šumarskog učilišta, koje je onda, doduše bez Šporerove suradnje, i ostvareno godine 1861. Šporer se svakako ubraja među one naše ličnosti koje su pošle progresivnim putem, možda za ono vrijeme i prilike preuranjenim. Upravo zbog toga nailazili su na nepremostive teškoće, koje su Šporera a i mnoge druge slomile, ne dajući im mogućnosti da pokrenu i ostvare sve ono za što su bili sposobni.

Ovaj mali prilog o Šporeru samo signalizira potrebu daljeg rada na istraživanju nepoznatih stranica njegova života, posebice u Trstu. Rad treba nastaviti, kako bi cjelokupna slika tog našeg »verlog Ilirca« i Gajeva suradnika postala vremenom što potpunija i sveobuhvatnija.

⁹⁰ Fran Kesterčanek, Nadšumar Franjo Šporer, utemeljitelj hrvatskoga šumoznanstva Š. l. 1881, 5, 1. IX, 216—217.

⁹¹ Tafeln zur Bestimmung des cubischen Inhaltes cylindrischer und kegel förmiger Baumftämme, Klagenfurt 1858.

⁹² Ugrenović, Tri šumara P. s. 109.

⁹³ Ugrenović, Tri šumara P. s. 108.

Zusammenfassung

FRANJO FERDINAND ŠPORER ALS FÜRSPRECHER DES
WIRTSCHAFTLICHEN AUFSCHWUNGES KROATIENS WÄHREND
DES ILLYRISMUS

Franjo Ferdinand Šporer 1806 Dubovac unweit Karlovac — 1865 Mehadija) war eine Persönlichkeit, deren Wirken bisher überwiegend vom forstgeschichtlichen Standpunkte beurteilt wurde, da über sein Leben und Wirken vorwiegend nur Forstkundige schrieben. Er selber war ein recht guter Forstmann, welcher sein fachmännisches Wissen auf der bekannten Forstakademie Mariabrunn erhalten hatte. Nach der beendigten Schulung und nach der Rückkehr in die Heimat verbrachte Šporer etliche Jahre im Dienste in der kroatischen Militärgrenze. Ausser als solider Fachmann trat er hervor auch als grosser Patriot, so dass er als feuriger Illyrier während der 40-er Jahre des 19. Jahrhunderts den offiziellen Obrigkeiten recht anstössig war. Šporer war bekannt auch als guter Fachschriftsteller, welcher ausser Aufsätze über das Forstwesen auch solide Einzelwerke über das Forstwesen schrieb.

Ausserdem war Šporer ein allgemein recht gebildeter und wirtschaftlich kundiger Mensch, welcher von Zeit zu Zeit einige recht interessante Beiträge über den möglichen wirtschaftlichen Fortschritt Kroatiens in den Zeitungen »Ilirske narodne novine« veröffentlichte. In diesen Beiträgen tritt Šporer als Fürsprecher der Erbauung einer Eisenbahn durch Kroatien auf, ausserdem befasste er sich mit den Problemen der Flussregulierungen, dem Ausbau der Kanäle und Strassenzüge, dem Exporthandel usw. Die meisten Beiträge schickte er aus Triest nach Zagreb, bittend sogar in einem Briefe Ljudevit Gaj persönlich um die Veröffentlichung eines Aufsatzes.

Einer seiner interessantesten Beiträge trägt den Titel »Gedanken über Industrie«, veröffentlicht 1840 erstmal in deutscher Sprache in der Zeitschrift »Croatia« und in zeitgenössischer kroatischer Übersetzung in der »Danica ilirska«. In dem genannten Beitrag präsentiert Šporer dem lesenden Publikum zum ersten Male einen recht umfassenden Überblick über den allgemeinen Stand der Wirtschaft in Kroatien, bearbeitend dabei unser heutiges Territorium, so dass er auch einige interessante Angaben über Rijeka und Istrien gibt. In dem gleichen Beitrag hat Šporer als erster in Kroatien ein Verzeichnis der meisten damaligen Manufakturen veröffentlicht, erteilend dazu recht vernünftige Vorschläge für neue Manufaktur und Industriezweige.

Beschliessend können wir konstatieren, das Šporer eine der wenigen Persönlichkeiten war, welche während des Illyrismus ihr Augenmerk auf den wirtschaftlichen Fortschritt Kroatiens richtete. Er war ausserdem jener, welcher teilweise die Ideen der bekannten »Dissertation« von Janko Drašković praktisch durchführen wollte. Jedenfalls verdient Šporers Wirken ausser unserem kleinen Beitrag eine weitere Forschung, desto mehr da sein Schaffen auf wirtschaftlichem und politischem Gebiete in den 40-er und 50-er Jahren in Triest nur mit einigen Bemerkungen erhellt wurde.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

3

ZAGREB

1973

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Ivan KAMPUŠ, Hrvoje MATKOVIĆ,
Gordana VLAJČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN KAMPUŠ

Radovi III

Izdavač

**Sveučilište u Zagrebu
Institut za hrvatsku povijest**

Za izdavača

Prof. dr Ljubo Boban

Lektori

**Jasna Penzar
Stjepan Damjanović**

Korektor

Ljerka Mlinar

Za sadržaj priloga odgovara autor

Adresa redakcije: Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, Đure Salaja 3.